

Vallbona i el monestir
Àpendix als monestirs cistercencs de la vall del Corb
Grup de Recerques de les Terres de Ponent, 2017
ISBN 978-84-697 5812-0

Un curiós “*encant*” a la plaça de Vallbona (encant de béns i mobles de Mn. Jaume Rovira)

de Josep-Joan PIQUER i JOVER

Reedició a cura de Marta CAPDEVILA
Grup de Recerques de les Terres de Ponent - Oficina Turisme de Vallbona

Pàgina anterior:

Fotografia de l'antiga plaça del poble, dins el clos, davant les portes de l'hostageria del monestir.

Notes sobre la inobservança de la pobresa monàstica, a les darreries del segle XVII

Del 19 de març al 3 de maig de 1684 tingué lloc a la plaça l'encant¹ dels béns de mossèn Jaume Rovira, rector que fou de la parròquia de Vallbona, sota la cura dels marmessors mossèn Jaume Roig, beneficiat de l'església del monestir, i dels honorables Ambròs Sardà i Pere Joan Agulló, veïns de l'esmentat municipi. Jaume Rovira (1643-1684) és el rector que, en recompensa de les primícies, aconseguí de l'abadessa Leocàdia de Ricart que li donessin la ració d'una monja,² i Pere Joan Agulló (+16 julio 1707), fill de Miquel, cirurgià d'Arbeca, fou el primer apotecari –i a més, candeler i cerer– de qui tenim notícia, que regí la farmàcia monacal i que, amb la seva actuació, ens documenta l'antiguitat dels objectes i instal·lacions que encara avui són conservats.³

Cal tenir present que a l'època de l'encant, la plaça no era al lloc d'avui, on hi ha les tombes, la font i la portalada de l'església, sinó al recinte que fou «*lo cubar*», prop de la porteria del monestir, segons ens documenta, entre altres testimonis, una làpida que diu «*Plaza de la Constitución*». Des de la data de l'encant, l'ambient de la plaça vella no ha variat gaire, i ens podem imaginar amb poc esforç l'escena pintoresca relativa a la inobservança del vot de pobresa que anem a descriure. La mateixa plaça és semblant a l'època de l'encant, puix que la porta del palau abacial ja era emparedada i la major part de les arcades del celler, destruïdes, llevat de dues.

Cal imaginar aquest recinte bulliciós un dia de festa quan, segons deien els avis, s'hi feien ballades al so d'un violí i l'abadessa sortia al seu gran balcó per anunciar que era l'hora de posar fi a l'esbargiment honest, amb la consigna convinguda d'*oració tocada mossà retirada*; o bé la festa de la Capvuitada de Corpus, quan des del mateix lloc engalanat la prelada tirava flors al pas del Sagrament.

El règim de béns era rigorós per a les monges; però una cosa és la norma i una altra el seu compliment. La Regla de sant Benet preceptua que «*ningú no gosi donar ni rebre res sense permís de l'abat o l'abadessa, ni tenir cap cosa com a pròpia*»⁴, «*que tot sigui comú a tots i que ningú no retengui res com a seu*»⁵. Les Definicions

1. Encant dels béns i mobles del Rvd. Jaume Rovira, rector de Vallbona (papers de l'arxiu del monestir).

2. *Abaciologi de Vallbona*, p. 238.

3. Id. pp. 291-292. El cenobi posseeix una bona col·lecció de pots, vidres, plats, morters, motllos de fusta per a fer pastilles, balances i altres atuells de farmàcia que s'han de datar de les darreries del segle XVII

4. Regla 33, 2.

5. Id., 6.

de la Congregació cistercenca de la Corona d'Aragó abunden en el mateix sentit, però amb tons més contundents.⁶ L'epiqueia que feien les religioses que s'havien compromès al vot de pobresa consistia a obtenir el permís de l'abadessa per a aital esmerç, o bé a considerar les coses personals com a béns d'ús. Així va néixer el costum del *desapropi*,⁷ que consistia a fer tots els anys, per la quaresma, una llista fidel dels objectes que tenien, per a presentar-la a l'abadessa, en la qual constava que es desapropriaven d'ells mentalment i demanaven permís per a retenir-los d'una manera efectiva un altre any. Ben mirat, això era una trampa piadosa.

Més encara. L'*observança de l'espoli*⁸ incloïa també una contradicció substancial respecte a l'incompliment del vot de pobresa, almenys tal com es feia als cenobis de la Corona d'Aragó. La mateixa, un cop acomplertes les exèquies de la difunta i havent fet l'inventari dels béns en presència de les ancianes, distribuïa els objectes entre les conventuals; una part de llur import, fins a 50 escuts, era destinada a la celebració de misses i altres sufragis per l'ànima de la difunta, i l'altra restava a favor del monestir. Davant d'això hom es pregunta: quins eren els béns de la difunta? És que tenien béns? Eren només béns d'ús? És que es pressuposava que les monges tenien béns privats? Si s'havia promès guardar pobresa, per què s'acumulaven nous objectes de propietat sobre les monges professes? La realitat és que al temps del barroc les monges de Vallbona, i en general les monges de clausura, no entenien el vot de pobresa i l'observaven d'una manera simbòlica com anem a veure.

Traslladem-nos, doncs, a la plaça de Vallbona el dia 19 de març de 1684. Hi veiem acudir, en primer lloc, la comunitat de monges, junt amb gent de la rodalia i el municipi en pes de Vallbona, amb el seu batlle Jaume Berenguer. Hi ha també mig poble de Llorenç de Vallbona i veïns dels Omells de Na Gaia, Pira, Rocafort de Vallbona, Rocallaura, Verdú i Vilet. No hi manca el P. Guàrdia del convent de franciscans de Sant Bartomeu de Bellpuig i alguns clergues, entre ells el notari públic mossèn Josep Prior. Els objectes són exposats sota els balcons de l'actual hostatgeria, que abans era lloc de clausura, però ha calgut que, com altres vegades, les monges sortissin de la clausura per a poder-los examinar. Hi abunda l'element masculí, homes pagesos disposats a comprar: calcilles,⁹ camises, coixineres, eixugamans, estovalles, flassades, matalassos, peces de bri,¹⁰ tovalloles, tovallons, vanoves encotonades i, més rarament, cortines de cordellats,¹¹ maniguins, rosquers¹² i una capa de «panyo». Estranya no veure més que un parell de llençols.

Entre els mobles destaquen les peces menors, com ara bancs de llit, bancs respatlles,

6. *Definiciones de la Congregación Cisterciense de las Coronas de Aragón y Navarra, Pamplona*, Joaquín de Domingo, 1797, pp. 59, 86-87, 110 ss.

7. Id., p. 59.

8. Id., p. 53.

9. Mitja de pell, sense peu, que protegia la cama. Era per a homes que portaven calca curta.

10. Teixit fet de pura fibra de lli o de canem, sense estopa ni borra (Alcover-Moll, p. 666).

11. Drap que combina regruixos de cordill.

12. Teixit de fil, molt gruixut, que es col·loca sobre el cosí, on es posa la cendra quan es passa la bugada.

«baulets», cadires de cuir i de fusta, caixetes, capsos, faristols, quadres i tauletes.

Sobresurten les baces i calders d'aram, morters de coure, safates de fusta, tinters de bronze, trempaplomes, xeringues d'estany, etc. Hi ha un gran comerç de culleres i forquilles de plata, perquè les d'altres metalls no ofereixen prou garanties higièniques. La relació completa de les peces en venda allargaria excessivament el nostre relat.

Quant als llibres, n'hem comptabilitzat 107, dels quals hom dona tan sols les mides aproximades: volums petits, 76; de format quart, 18; folis, 7; llibres sense especificar, 6. No consta mai el títol, però sí algunes vegades la matèria: així sabem que hi ha dues «*horetas ab los gafets de plata*», una d'elles de l'ofici de Setmana Santa, una Bíblia, un ritual romà, un breuari de lletra gran, un diürn i un ordinari petit de la diòcesi de Barcelona. Tant pel que fa als llibres com a la roba, recordem que tots els objectes pertanyien a un sacerdot.

L'encant que descrivim durà sis jornades i es feren 222 transaccions, amb una mitjana de 37 compres per dia. La Comunitat cistercenca assistí a totes les sessions, amb l'abadessa i la sotspriora, i participaren en les compres 16 monges, amb 31 adquisicions. La més petita fou la d'un llibre pel preu de 7 diners, feta pel P. Anton Novell, i la inversió més alta va ésser d'un lot, per part de l'apotecari de Vallbona Pere Joan Agulló, que constava d'«una sotana, sucrera, pebrera, saler, dues tasses y una forquilla, tot de plata; ha pesat corant onses i dos argensos,¹³ se és apresada en seixanta lliures y quatre sous moneda [de] Barcelona».

Els llibres litúrgics oficials que encara tenien actualitat i les capsetes de relíquies foren lliurats gratuïtament a les sagristies del cenobi i de la parròquia. Es varen vendre tots els objectes a excepció de «*catorze llibrets inútils y un de quart que no s'ha trobat qui ne aja donat cosa alguna*».

Dels detalls més cotitzats se'n dona el pes per unitat i el preu, i de les robes en peça, les canes i pams i l'import.

Per la llista d'inversions de l'encant sabem que l'any 1684 era batlle del nostre municipi Jaume Berenguer, nunci Miquel Molta i pastisser de les monges Antoni Argens. Llevat del que encapçala la relació, els altres dos eren vinguts de fora. El mateix document ens ha permès identificar Josep Renyer apel·lat «*lo Macari*» i el farmacèutic Damià Borràs –un dels grans compradors de l'encant–, que no devia exercir a Vallbona, d'on era titular Pere Joan Agulló. Per la mateixa font sabem que, aquella data, el Dr. Joan Balart era rector dels Omells de Na Gaia i Joan Arrufat, batlle del Vilet. No podem incloure totes les identificacions, però tancarem el paràgraf esmentant el cas sorprenent de la monja Teresa Lorenz, que fins ara no havíem vist inclosa en cap relació de religioses: potser era una monja forastera que estava de pas. La quantitat global percebuda fou de 347 lliures, 13 sous i 10 diners, que segons el

13. L'argenc és una unitat de pes que equival a la dotzena part d'una unça (Alcover-Moll, I, p. 852).

costum devia aplicar-se a piadosos sufragis per l'ànima de mossèn Jaume Rovira. Actuà d'escrivà de l'encant el Rvd. Josep Prior, rector i notari públic de Vallbona i de la sufragània de Llorenç de Vallbona.

Donem a continuació la relació de les «senyores» monges que, a més de participar a l'encant en comunitat, varen esmerçar diners en compres diverses en un temps en què el vot de pobresa era arraconat i la «vida particular» creixia amb ufana. Totes elles pertanyien a la noblesa vallbonina i cinc foren abadesses i algunes d'altíssima virtut. El fet de viure isolades en un racó de món, incomunicades amb la família, observant rigorosa castedat i obediència, les duia a buscar de forma fortuïta en el capítol de la pobresa un alleujament. El cenobi està situat en un lloc fred, en una canal de vent al centre d'una vall humida on l'hivern dura vuit mesos, i les grans dependències monàstiques aquella època no es podien escalfar. Per això des dels segles passats buscaren la solució de viure en petites llars dins el convent i d'acompanyar-se tot el dia amb el típic braseret de mà. Es comprèn, doncs, que necessitessin adquirir objectes i roba per a llurs cases.

Llista de les monges compradores

Rafaela d'Aguilar

Tenim notícies d'aquesta monja almenys des de 1672 a 1693. Pren part en cinc licitacions, en les quals es fira una pintura de Sant Anastasi (valorada en 16 sous), set quadrets (que importen 2 lliures i 10 sous), una peça de bri de quatre canes i set pams i mig, a raó de deu sous i nou diners la cana (que equival a 2 lliures, 12 sous i 5 diners), una bacina de llautó (valorada en 1 lliura i 13 sous) i un «coixinet d'olor» (estimat en 2 sous).

Teresa d'Aleny

Fou infermera (1696) i sagristana (1704-1709). Va comprar una peça de bri de cinc canes, a onze sous i mig la cana (que val 2 lliures i 17 sous), un morter de coure, a raó de set sous la lliura, pesa onze lliures (val 3 lliures i 17 sous) i una caixeta (valorada en 17 sous i 6 diners).

Isabel d'Areny

De 1700 a 1713 ostentà el càrrec de sots-priora i sots-bossera. En el «plet de la paternitat» jugà un gran paper a favor de Poblet. Adquireix unes estovalles llargues (pel preu de 2 lliures i 12 sous).

Petronella d'Areny

És l'arxivera que ordena la confecció del «Index vell», començat el 29 de novembre de 1713. Compra una caixeta (que val 2 sous) .

Caterina de Borràs

Monja de rels vallbonines. Se'n tenen notícies des de 1684. Ostenta la prelacia durant els anys 1747-1748. Adquireix una cullera de plata que pesa catorze argencos i mig, a raó de quinze rals l'unça (val 1 lliura, 7 sous i 5 diners).

Maria de Borrell

Governa divuit anys (1683-1701) en plena eufòria del barroc. Guanya el plet de la paternitat (1691-1695). Compra a l'encant tres gots de plata que pesen sis unces i tres argencos, a raó de quinze rals l'unça (que valen 9 lliures, 9 sous i 4 diners). A més, una altra cullera de plata, que pesa una unça i deu argencos i mig, a raó de quinze rals l'unça (val 2 lliures, 9 sous i 8 diners). Per últim, un lot compost d'un matalàs, dos llencols nous de bri i una flassada i una màrrega molt usades (tot plegat val 10 lliures).

Anna de Castellví

Sembla que ha d'identificar-se amb l'abadessa Anna Maria de Castellví i de Pons (1701-1711), tia del famós historiador Francesc de Castellví, capità de la Coronela. L'any 1684 era priora. Mercadeja una cadira petita de cuir (valorada en 1 lliura i 6 diners) i una cullera [de plata] que pesa catorze argencos i mig (i val 1 lliura, 7 sous i 5 diners).

Serafina de Corcó

L'any 1671 en què li és explorada la voluntat és novícia, i en tenim notícies, almenys fins a 1692. Compra una llumenera de llautó (que val 2 lliures i 8 sous).

Antiga de Cortiada

És novícia el 1671 i monja el 1698. Té sis anys més que la seva germana Manuela, que fou abadessa (1716-1747). Adquireix cinc llibrets (que valen 6 sous) i dues tovalloles d'estopa (valorades en 7 sous).

Manuela de Cortiada

Novícia l'any 1677, sagristana de 1704 a 1707 i abadessa de 1716 a 1747. Filla de Miquel de Cortiada, catedràtic de lleis a Lleida. Aconsegueix un trempaplomes (per 3 sous).

Teresa Guiu

No sabem si fou la bossera Teresa Guiu i Bru, o bé la priora Teresa Guiu i Escolà, ambdues del segle XVII. De la segona és conservat l'epistolari que adreça al nebot Baltasar de Riquer. Compra quatre culleres i unes (?) forquilles de plata que pesen cinc unces menys un argenç, a raó de 15 rals l'unça (que valen 7 lliures, 8 sous i 3 diners).

Maria de Llúria

Monja mística que vesteix l'hàbit l'any 1648 i és bossera de 1664 a 1700 i abadessa durant dos mesos de 1700. Es queda un llibret (que val 2 sous i 6 diners), i una tauleta amb tapet (que val 16 sous i 6 diners)¹⁴.

Teresa de Lorenz

El nom d'aquesta monja vallbonina és la primera vegada que l'hem vist esmentat en un document i no en tenim cap mena de notícia, llevat de les que hom consigna a la llista de l'encant. Es firà una safata de fusta (valorada en 4 sous) i un ventall (mercat en 3 sous).

Anna Maria de Padellàs

En consten notícies des de 1672 a 1716. Comprà una cullera de plata que pesava una unça i mitja i tres argencos i mig, a raó de quinze rals l'unça (que equival a 2 lliures, 11 sous i 8 diners), i una altra cullera de plata que pesa una unça i mig argenc (valorats en 1 lliura, 10 sous i 11 diners) .

Gertrudis de Ribes

L'any 1672 és novícia. Era germana de Gerònima, que fou priora en seu vacant durant la Guerra de Successió (1701-1714). Adquirí un llibret (valorat en 3 sous) i una bola de jaspi (*sic*), (de la qual se'n donaren 1 sou i 2 diners).

Maria de Veyà

Se'n tenen notícies des de 1657. Monja capitalista que, junt amb Magdalena d'Areny, pagà el cadirat renaixentista del «cor de missa» (1667-1669). Comprà una cullera de plata que pesava mitja unça i dos argenços, a raó de quinze sous l'unça (que val 18 sous i 9 diners).

Voldríem que aquesta senzilla nota folklòrica (junt amb les altres que ja portem escrites) contribuís a la formació d'un costumari del cenobi que encara no s'ha pogut reunir. Les infraccions que hem relatat eren quelcom inconscients i podien justificar-se dins el context monàstic de l'època. Per sort l'any 1825 fou reimplantada la vida comuna, i l'observança monàstica a Vallbona donà un tomb en el sentit de compartir les monges tots els béns, de guardar rigorosa pobresa i de tancar les cases on es feia «vida particular». La restauració espiritual del cenobi començà així.

14. El fet que una dona tan virtuosa com Maria de Llúria participés en les transaccions de l'encant, prova que les monges no eren conscients de l'incompliment del vot de pobresa.